AMERIKA QO`SHMA SHTATLARIDA QONUNLARNING KONSTITUTSIYAVIY NAZORATI

Davlat boshqaruv huquqi ta’lim yo`nalishi
magistratura bosqichi talabasi
Juraev Asadbek

Annotatsiya: *ushbu tezisda dunyodagi juda kuchli konstitutsiyaviy nazoratni yo`lga qoygan, shuningdek eng dastlabki konstitutsiya va konstitutsiyaviy sud nazoratiga ega bolgan AQSH qonunchilik tizimi va AQSH Federal Sudining shakllanishi haqida ma’lumotlar keltirilgan.*

Kalit so`zlar: *konstitutsiya, konstitutsiyaning ustunligi, konstitutsiyaviy sud.*

Kirish:

Qonunlarning konstitutsiyaviyligini nazorat qilish demokratik davlatlar tomonidan qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlarini konstitutsiyaviy qoidalarga rioya qilishga majburlash uchun qo‘llaniladigan sanksiyalarning bir turi bo‘lib, qonuniylik tamoyiliga hamda qonunchilikka muvofiq faoliyat olib borishga erishishning asosiy kafolatlaridan biridir. Konstitutsiyaning ustunligi va qonunchilikning bosqichma-bosqichligi rivojlanish tamoyillari inobatga olingan holda ushbu jarayon yo`lga qo`yiladi. Qonunlarning konstitutsiyaga muvofiqligini nazorat qilish ikki shaklda amalga oshiriladi: siyosiy nazorat va sud nazorati, Amerika Qo'shma Shtatlari bir muncha vaqt Britaniyaning mustamlakalari sifatida yashab, Britaniya toji tomonidan chiqarilgan qirollik farmoyishlari yoki Imperator parlamenti tomonidan qabul qilingan qonunlar asosida yashashga majbur bo`lgan bo`lsada, mustaqillikdan so`ng demokratiyaning yuqori cho`qqisiga chiqdi deyishimiz mumkin. Albatta, bu konstitutsiyaviy nazoratning mustahkam

yo`lga qo`yilishi bilan ham bevosita bog`liq hisoblanadi. Quyida berilgan tezisda ushbu jarayonlarning ahamiyati haqida so`z yuritiladi.

Amerika Qo'shma Shtatlari Oliy sudi (SCOTUS) - Qo'shma Shtatlar federal sud tizimidagi eng yuqori sud. U AQShdagi barcha federal sud ishlari bo'yicha va federal qonunlar bilan bog'liq bo'lgan shtat sudlari ishlari bo'yicha yakuniy apellyatsiya yurisdiktsiyasiga ega. Shuningdek, u tor doiradagi ishlar bo‘yicha dastlabki yurisdiktsiyani ham amalga oshirish huquqiga ega sanaladi. Xususan, davlatning boshqa mamlakatlaridagi elchilari, davlat vazirlik idoralari va ularning konsullari, davlat ishtirok etadigan barcha turdagi shartnomalar va kelishuvlar ham shunlar jumlasidan hisoblanadi1[1]. Oliy Sud sud nazorati vakolatiga ega. Konstitutsiya qoidalarini buzganlik uchun tegishli idoralar nizomlarini ham bekor qilish vakolatiga ega Shuningdek, u Konstitutsiya yoki qonun hujjatlarini buzganlik uchun prezidentning ko'rsatmalarini bekor qilishga qodir. Biroq, u faqat yurisdiktsiyaga ega bo'lgan huquq sohasidagi ish doirasida harakat qilishi mumkin. Sud siyosiy tusga ega bo'lgan ishlarni hal qilish vakolatiga ega.

Amerika Qo'shma Shtatlari Konstitutsiyasining uchinchi moddasida o'rnatilgan Oliy sudning tarkibi va tartiblari dastlab 1-Kongress tomonidan 1789- yildagi Sud qonuni orqali o'rnatildi. Keyinchalik 1869-yildagi Sud qonuni bilan belgilanganidek, Oliy sud prezidenti va sakkiz nafar yordamchi sudyalardan iborat. Har bir sudya umrbod xizmat qilish huquqiga ega, ya'ni ular o'lgunlaricha, iste'foga chiqmaguncha yoki lavozimidan chetlashtirilmaguncha sudda qoladilar.2[2] Vakansiya yuzaga kelganda, prezident Senatning maslahati va roziligi bilan yangi sudyani tayinlaydi. Har bir sudya sudda ko'rilgan ishlarni hal qilishda bitta ovozga ega.

[1] Review Article: 2021 Vol: 24 Issue: 6S: The constitutional control of laws in the United States of America Mohammed Abdul Mohsen Mohammed bin Treef, Amman Arab University

[2] https://constitution.congress.gov/constitution/article-3/

Sud Vashingtondagi Oliy sud binosida o`z faoliyatini olib boradi.

Oliy sud Qo'shma Shtatlarning eng yuqori sudi va Konstitutsiya tomonidan maxsus yaratilgan yagona suddir. Oliy sud ishining katta qismi qonun chiqaruvchi yoki ijro etuvchi hujjatlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini aniqlashdan iborat.[3] Qo'shma Shtatlar Oliy sudi Senat maslahati va roziligi bilan Prezident tomonidan umrbod tayinlanadigan to'qqiz sudyadan iborat. Bitta sudya Bosh sudya etib tayinlanadi va Oliy sud va butun federal sud tizimi bilan bog'liq qo'shimcha ma'muriy vazifalarni amalga oshiradi. Oliy sud har yili oktyabr oyining birinchi dushanbasida yig'iladi va odatda iyun oyigacha sessiyani davom ettiradi. Oliy sud har yili 5000 ga yaqin ishlarni qabul qiladi va ko'rib chiqadi, shuningdek 150 dan ortiq milliy ahamiyatga ega masalarni ko`rib chiqadi.[4]

AQSH Oliy Sudining faoliyati yuqorida ta’kidlanganidek davlat konstitutsiyasining III moddasi bilan tartibga solinadi. Ushbu modda quyidagilarni ham o`z ichiga oladi:

Konstitutsiyaga ko'ra (III-modda, 2-qism): “Sud hokimiyati ushbu Konstitutsiya, Amerika Qo'shma Shtatlari qonunlari va tuzilgan shartnomalar asosida kelib chiqadigan qonun va adolatga asoslangan barcha ishlarga taalluqlidir”.[5]

1776-yilda mustaqillik e'lon qilingan davrda konstitutsiyaviy sudlar o'zlari ko'rgan nizolarga nisbatan qo'llagan biron bir qonunning konstitutsiyaga muvofiqligini tekshirmadilar. Bu nazorat 1780-yilda Nyu-Jersi shtatida paydo bo'lgan. sud olti kishidan iborat hakamlar hay'atini tuzish to'g'risidagi qonunni konstitutsiyaga zid deb topdi. Ushbu amaliyot ta’sirida qonunlarning konstitutsiyaga asoslanganligini tekshirish yuzaga keldi va bu jarayon hozir kuchli mexanzmlar bilan yo`lga qoyilgan deyish mumkin ushbu davlatda.

[3] https://uk.usembassy.gov/the-supreme-court-of-the-united-states-of-america/
[4] https://www.supremecourt.gov/opinions/opinions.aspx
[5] https://constitution.congress.gov/constitution/article-3/

AQSH Oliy sudi mamlakatda juda muhim ro`l oynaydigan huquqiy institut hisoblanadi. Ayniqsa, buni quyidagilarda yaqqol ko`rishimiz mumkin. Birinchidan, eng oliy turuvchi federal sud hisoblanadi va adolat izlovchi xalqning eng oxirgi ishonchli manzili hisoblanadi. Ikkinchidan, sud o`z nazorat funksiyasi orqali vazirlik va idoralar o`rtasidagi qonuniylikni ta'minlashda juda ham muhim sanaladi. Uchinchidan, konstitutsiyaga zid bo`lgan normalarni bekor qilish orqali davlatda adolatni va demokratiya ustunligini ta'minlaydi. Va nihoyat, mutloq ozchilik bo`lgan qatlamning ham huqularini qonunan himoya qilinishini kafolatlaydi.

Sud to‘qqiz nafar sudyadan (sud raisi va sakkiz nafar a’zodan) iborat bo‘lib, ular salomatlik va yaxshi xulq-atvorga ega bo‘lsalar, o‘z lavozimlarida qoladilar (Konstitutsiyaning uchinchi moddasi birinchi qismi). Sud sudyalarini tanlash jarayoni va unga ta’sir etuvchi omillarga alohida e’tibor qaratildi, “AQShda, ayniqsa, so‘nggi davrda, Amerika prezidentligiga nomzodlarning saylovoldi tashviqotlarida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan muhim masalalar tufayli sudyalarni saylash juda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu nomzod tasdiqlanishi uchun Senatning ko'pchilik a’zosi tomonidan ma'qullashi kerak, Sud raisi lavozimi bo'shab qolganda, Qo'shma Shtatlar Prezidenti uni Sud a'zosi bo'lgan sudyalar orasidan yoki Suddan tashqari boshqa sudyalar orasidan tanlash huquqiga ega. Bu pozitsiya juda muhim sanaladi.

Sudyalarni tanlash jarayoni Senatning ma’qullanishini talab qilganligi sababli, ko‘p hollarda Senat ma’qullash bilan o‘z xulosasini chiqaradi. Biroq, u alohida holatlarda, ya’ni qonunda belgilangan holatlarda rad etishni bildirishi mumkin. Oliy sud a'zolari o'z ishlarini butun umri davomida bajaradilar va ular ishdan bo'shatilishi mumkin emas shuningdek, ularning maoshlari kamaytirilishi ham qonun bilan taqiqlanadi. Ushbu kafolat Amerika Konstitutsiyasi tomonidan mustahkamlab qo`yilgandir. Sud hokimiyatining mustaqilligi ta’minlanadi va ular faqat Konstitutsiyaga bo`ysungan holatda o`z faoliyatini tashkil etadi. Ularga nisbatan hech qanday qo`rqitish faoliyatiga yo`l

qo’yilmasligi lozim. Bu prinsiplar sudyalarning adolat va qonuniylik asosida ishlashi uchun muhim asos bo`lib xizmat qiladi. Konstitutsiyada belgilanganidek, sudyalar faoliyatini umrbod davom ettirishi mumkin. Va o`z faoliyati davomida yuzaga kelgan ba’zi holatlarda sud a’zosi 70 yoshga to`lganidan so`ng, kamida 10 yillik mehnatdan so`ng o`z xohishiga ko`ra nafaqaga chiqish huquqiga ega sanaladi. Shunga qaramasdan ularning nafaqada bo`lgan davrda to`liq maosh olishi ta’minlanadi.[6]

Oliy Sud birinchi navbatta iqtisodiy va ijtimoiy muammolarga ta’sir ko`rsatuvchi yuridik hujjatlarning qo`llanishida moderatorlik va adolat o`rnatish ro`lini amalga oshiradi. Sudga tushgan murojaatlar sudyalarning kopchilik ovozi bilan ko`rib chiqishga taqdim etiladi. Sudyalar ish bo'yicha o'z ovozlarini qaror qabul qilinmaguncha va e'lon qilinmaguncha o'zgartirish huquqiga ega. Har qanday holatda ham, sudya o'z fikrida qolish, ko'pchilik yoki boshqa sudyaning fikriga qo'shilishni tanlashda erkin sanaladi. Sud ishilarini ko`rib chiqishda qaorlar quyidagicha qabul qilinadi:

Sudning fikri: bu Oliy sudning majburiy qarori bo’lib, sudyalarning yarmidan ko'pi qo`shilishi bilan tasdiqlanadi (odatda kamida beshta sudya, chunki jami to'qqiz sudya bor. Lekin ba'zi sudyalar ishtirok etmagan hollarda kamroq bo'lishi ham mumkin) ushbu fikr "ko'pchilikning fikri" deb nomlanadi va majburiylik xususiyatini tashkil etadi. Amerika qonunchiligiga ko`ra Oliy Sud chiqargan qarorlar yuzasidan boshqa sudga murojaat qilish mumkin emas. Va ularning qarorlarining majburiy va qonuniyligi kafolatlanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni xulosa qilishimiz mumkin:

a) Amerika Qo'shma Shtatlarida qonunlarning konstitutsiyaga muvofiqligi ustidan sud nazorati konstitutsiyaning ustunligi, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish tamoyillarining oliy darajada yo`lga qoyilganligi;

[6] https://www.supremecourt.gov/about/constitutional.aspx

b) Amerikada qonunlarning konstitutsiyaviyligi ustidan sud nazorati ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatlarning noqonuniy faoliyatiga qarshi turish uchun ulkan huquqiy institut hisoblanadi;

c) Amerika Qo'shma Shtatlarida sud nazorati ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatni bir-biridan farqlashda shuningdek,faoliyatini tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi;

d) Amerika Qo'shma Shtatlaridagi barcha sudlar o`z darajasida qonunlarning konstitutsiyaviyligi ustidan sud nazoratini amalga oshiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. The United States Constitution
2. Kessler, Robert (March 28, 2013). "Why Aren't Cameras Allowed at the Supreme Court Again?". The Atlantic. Retrieved March 24, 2017.
3. Johnson, Benny. "The 2016 Running of the Interns". Independent Journal Review. Retrieved March 24, 2017.
4. Pilkington, Caitlyn. "What Is The Running Of The Interns?". Women's Running. Retrieved March 24, 2017.
5. Stebner, Beth. "Running of the Interns: News assistants pictured making mad dash to deliver DOMA decision". Daily News. New York. Retrieved March 24, 2017.
6. Byers, Dylan. "CNN's GoPro antics rile Supreme Court". Politico. Retrieved March 24, 2017.
7. Le Conte, Marie (June 27, 2015). "The 'Running of the Interns' is the weirdest and funniest tradition you've never heard of". metro.co.uk. Retrieved March 24, 2017.

INTERNET MANBAALARI:

1. https://www.abacademies.org
2. https://uk.usembassy.gov

3. https://www.theguardian.com
4. https://www.law.cornell.edu
5. https://us.cnn.com
6. https://www.supremecourt.gov
7. https://constitution.congress.gov
8. https://constitutioncenter.org